

Pingen, R., *Dat museum is een mijnheer. De geschiedenis van het Van Abbemuseum 1936-2003* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2005, Eindhoven/Amsterdam: Van Abbemuseum/Artimo, 2005, xvi + 590 blz., €45,-, ISBN 90 8546 039 5).

In 1933 stelde Henri van Abbe de gemeente Eindhoven voor op zijn kosten een museum te stichten. Als sigarenfabrikant – van Karel I voor de liefhebbers – had hij goed geboerd en hij stelde zich ten doel cultuur te brengen in deze uithoek van Brabant. Er was echter ook een belastingtechnisch aspect aan dit initiatief verbonden want hij wilde schilderijen uit zijn privécollectie door het museum laten aankopen met een door hem verschaft bedrag, dat als bedrijfskapitaal moest worden gezien. Weinigen konden toen vermoeden dat het Van Abbemuseum zou uitgroeien tot een van de voorposten voor moderne kunst. De diverse directeuren ervan hebben elk op hun wijze Eindhoven tot een soms controversieel centrum op dat gebied gemaakt.

De dissertatie van René Pinggen (promotor Carel Blotkamp) volgt deze ontwikkeling op de voet, soms wel een beetje te, want er bleek nog zeer veel archiefmateriaal over te zijn. Ons wordt dan ook geen enkele beleidsnota, toespraak, onderhandeling over prijzen of wat dies meer zij bespaard, waardoor de grote lijn in het boek wel eens ondergesneeuwd raakt. Pinggen bespreekt de geschiedenis van het museum aan de hand van de wisseling van directeuren. En inderdaad, de persoonlijkheid en de voorkeuren van de directeur hebben een krachtig stempel op de collectievorming en de houding ten opzichte van de buitenwereld gedrukt. Zij hadden te maken met commissies van advies en toezicht, die – zeker later – niet altijd tevreden waren met het door hen gevoerde beleid. Dat is nog steeds en aldoor meer een belangrijk punt: de visie op het tentoonstellings- en collectiebeleid hing nauw samen met de nagestreefde museale functie. De groeiende internationale aspiraties hadden tot gevolg dat de museumactiviteiten niet expliciet gericht waren op vergroting van het draagvlak in stad of streek, maar zij bleven wel onderwerp van lokale politieke besluitvorming. Als men Pinggens indeling van museumtypen naloopt is er de klassieke museumopvatting, waarin hogere waarden van de cultuur worden verbreid en dat was de politiek van de eerste directeuren W. J. A. Visser (1904-2002) en Edy de Wilde (1919-2005). Dan volgt de responsieve museumopvatting, waarin de plaats van het museum door de maatschappelijke ontwikkeling wordt bepaald, zoals het doel was van Jean Leering (1934-2005). De educatieve dienst werd belangrijk en de bezoeker kon zo tot culturele zelfontplooiing worden aangezet. Rudi Fuchs (1942) ging radicaal een andere richting uit namelijk die van het autonome museum met avantgarde elementen. Dit soort museum hoefde zich niet te legitimeren, want de legitimatie lag in de kunst zelf. Ook het laatst besproken directoraat van Jan Debbaut (1949) vertegenwoordigde die richting.

Zoals gezegd kunnen we door de uitvoerige werkwijze van Pinggen tot in detail volgen hoe deze ontwikkeling verliep. Van het begin, sinds 1936, onder de mediëvist Visser die met een aanstelling van twee dagen per week veel

tentoonstellingen wist te organiseren en een verzameling moderne kunst creëerde. Onder de jurist De Wilde, in 1946 op 26-jarige leeftijd benoemd, gingen de budgetten enorm omhoog. Hij hield in 1951 een belangrijke rede, waarin hij de internationalisering van de collectie aankondigde met het expressionisme en kubisme als specialisatie. Toen deed zich ook de eerste oppositie in de gemeenteraad hiertegen voor. Leering, een landbouwingenieur, betrok sinds 1964 het museum bij de maatschappelijke ontwikkelingen. Door een 'innovatief' tentoonstellingsbeleid moest een, wat hij noemde, creatieve collectiviteit ontstaan, waarin het museum zou bemiddelen. Pop Art en Minimal Art stroomden het museum binnen en ook politieke stellingnames kwamen tot uiting. Door deze en andere manifestaties zwol de kritiek van de kant van de gemeente enorm aan zodat Leering uiteindelijk vertrok. Rudi Fuchs nam sinds 1975 afstand van dit beleid. Hij wilde de evocatieve kracht van het kunstwerk voor zich laten spreken, weinig uitleg geven, en kalmtte brengen in de arena. Hij gaf de voorkeur aan Duitse, Midden- en Zuideuropese kunst, wat soms als reactionair werd gezien. En hij veroorzaakte enorme budgetoverschrijdingen met het argument dat zijn beleidsnota's, waarin zijn voornemens stonden, goedgekeurd waren. Het museum werd onder financiële curatele gesteld. Fuchs vertrok daarop naar het Gemeentemuseum in Den Haag en later naar het Amsterdamse Stedelijke Museum, waar zich hetzelfde voordeed. Jan Debbaut volgde hem in 1988 op en zette zijn beleid van problematiseren van het laatmodernisme voort, maar hij voerde een actieve en succesvolle sponsorpolitiek. Onder zijn directoraat kwam een uitbreiding van het museumgebouw tot stand. Dat stond al op de agenda sinds de jaren vijftig, maar na een grote rel over de vermeende aantasting van het oude gebouw van architect Kropholler in de jaren negentig, werd het nieuwe gebouw van Abel Cahen in 2003 geopend. Dit alles ten koste van een nieuw ontwerp, vier keer zo hoge bouwkosten en het vertrek van de directeur. Het is een interessante geschiedenis, die de buitenstaander laat zien, hoe klein de wereld van de moderne kunstmusea is met een kleine top van belangrijke mensen, die uiteindelijk allemaal in Amsterdam terecht (willen) komen. Eindhoven was en is daarvoor een opstap. Het artistiek uitgegeven boek (de behandeling van elke directeur heeft zijn eigen opmaak en is op een ander soort papier gedrukt) geeft daar een goede indruk van.

E. O. G. Haitsma Mulier

Krajenbrink, E. J., *Het Landbouwschap. 'Zelfgedragen verantwoordelijkheid' in de land- en tuinbouw 1945-2001* (Dissertatie Groningen 2005, [Groningen/Den Haag]: NAHI/LTO, 2005, 464 blz., ISBN 90 367 2102 4).

Decennialang was het Landbouwschap de spin in het web van agrarisch Nederland zonder wie geen landbouwbeleid mogelijk was. Toch werd dit publiekrechtelijk bedrijfsorgaan, waarin werkgevers en werknemers in de landbouw nauw samenwerkten, in juli 2001 in alle stilte opgeheven. Hoe dit heeft kunnen gebeuren en welke betekenis het Landbouwschap heeft vervuld binnen de Nederlandse landbouw in de tweede helft van de twintigste eeuw zijn twee hoofdvragen die Evert Jan Krajenbrink zich in zijn dissertatie stelt.

In het eerste hoofdstuk wordt stilgestaan bij de ideologische wortels van het Landbouwschap en het ordeningsstreven: het katholieke subsidiariteitsbeginsel, de soevereiniteit in eigen kring van de anti-revolutionairen en de functionele decentralisatie van de sociaal-democratie en de liberalen. Ook de eerste ordeningsinitiatieven, zoals de rooms-katholieke Landbouwbedrijfsraad, komen aan bod. Vreemd genoeg laat Krajenbrink echter de ordeningsdiscussie die in de jaren dertig werd gevoerd over overname door het agrarische bedrijfsleven van de landbouwcrismaatregelen en het voorontwerp Landbouwordeningswet uit 1938 buiten beschouwing. Juist in deze discussie kwam het streven naar zelfregulering en 'zelfdoen' voor het eerst nadrukkelijk naar voren. Ook besteedt hij geen aandacht aan tegengestelde visies op ordening die de KNBTB en het KNLC in de zomer van 1940 aan hun achterban presenteerden en die weer naar voren kwamen in het overleg tussen vertegenwoordigers van de landbouw- en landarbeidersorganisaties tijdens de bezettingjaren en na de bevrijding over de inrichting van het Landbouwschap.

Wat betreft de motieven en verwachtingen die een rol speelden bij de oprichting van het Landbouwschap en het feitelijk functioneren, toont Krajenbrink aan dat de verwachtingen ten aanzien van het uitoefenen van publiekrechtelijke bevoegdheden niet werden bewaarheid. Het schap heeft zich nauwelijks met behulp van verordeningen bemoeid met de landbouwproductie. De meeste verordeningen betroffen heffingen ten behoeve van de instandhouding van het eigen apparaat en ten behoeve van de bestrijding van ziekten. Slechts één keer werd een deel van de arbeidsvoorwaarden via een Landbouwschapsverordening geregeld. Het PBO-wapen werd pas na 1986 weer uit de kast gehaald om milieumaatregelen van overheidswege de wind uit de zeilen te nemen. In de praktijk lag het werkterrein van het Landbouwschap vooral op belangenbehartiging en op samenwerking tussen de dragende landbouw- en landarbeidersorganisaties.

Bijzonder geslaagd is de schets van de moeilijkheden met de vrije boeren, die in 1963 culmineerden in de gedwongen ontruiming van drie boerderijen in Hollandscheveld. Krajenbrink wijt deze strijd vooral aan gebrekkige voorlichting aan de boeren en aan het feit dat de landbouworganisaties hadden nagelaten het Landbouwschap aan hun achterban te verkopen. De relatie tussen het schap en de organisaties wordt voornamelijk beschreven vanuit het